

Agnieszka Jakubowska

Politechnika Koszalińska

SYTUACJA DEMOGRAFICZNA OBSZARÓW WIEJSKICH W POLSCE – IMPLIKACJE NA POZIOMIE REGIONALNYM

DEMOGRAPHIC SITUATION OF POLAND'S RURAL AREAS – THE IMPLICATIONS AT THE REGIONAL LEVEL

Słowa kluczowe: procesy demograficzne, obszary wiejskie, konsekwencje starzenia się społeczeństwa

Key words: demographic processes, rural areas, implications of population aging

Abstrakt. Celem pracy była analiza zmian w procesach demograficznych zachodzących na obszarach wiejskich w Polsce w kontekście oceny skali tego zjawiska jako determinanty możliwości osiągnięcia wzrostu gospodarczego na poziomie regionu. Badaniu poddano zmiany zachodzące w strukturze społecznej obszarów wiejskich w latach 2003 i 2012 oraz prognozy jej prawdopodobnego kształtu w 2035 roku. Wielkości te przeanalizowano w ujęciu poszczególnych województw w odniesieniu do ogólnej tendencji zmiany liczby ludności na danym obszarze, jak również w Polsce. Wykorzystując dane statystyczne na poziomie NUTS 2, wskazano na wysokie zróżnicowanie badanych procesów w skali województw w Polsce.

Wstęp

Kwestie zmian demograficznych, a w tym kontekście głównie zaawansowanie procesu starzenia się społeczeństwa Europy, stały się przedmiotem wielu dyskusji na międzynarodowych forach, a sam problem coraz częściej przedstawiany jest jako jeden z priorytetów działania Rady Unii Europejskiej (UE). W wielu unijnych dokumentach podkreśla się jak dużym wyzwaniem zarówno dla samego procesu tworzenia PKB, jak i jego międzypokoleniowej redystrybucji jest problem regresu demograficznego. Drastyczny spadek liczby populacji tworzącej PKB przy znaczącym wzroście liczby tzw. świadczeniobiorców określa skalę wyzwań ekonomicznych i społecznych (tym samym i politycznych), które powinny skutkować podejmowaniem działań osłabiających pogłębianie się tych niekorzystnych tendencji demograficznych. W tym kontekście szczególnie istotna wydaje się konieczność rozpoznania zarówno uwarunkowań tego procesu, jego przewidywanego przebiegu, jak i potencjalnych skutków w sferze społecznej i ekonomicznej.

Przemiany demograficzne odgrywają fundamentalne znaczenie dla procesu zarządzania gospodarką krajową, jednak poznanie ich specyfiki na poziomie lokalnym pozwala dostarczyć kluczowych informacji dla procesu projektowania regionalnych strategii rozwoju [Golinowska 2012]. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że głębokość zmian demograficznych, których doświadcza współczesny świat, powoduje, że racjonalne uwzględnienie tego zjawiska w polityce demograficzno-gospodarczej stanowi jedno z najtrudniejszych obecnie wyzwań w skali gospodarek globalnych i lokalnych [Mączyńska 2010, *Sytuacja demograficzna...* 2011, Dragan 2011]. Analiza zmian zachodzących w ostatnich latach w liczbie i strukturze ludności skłania do przyjrzenia się skali depopulacji i zmianom w poziomie obciążeń demograficznych poszczególnych regionów, a także do zidentyfikowania specyfiki odmienności demograficznej obszarów o charakterze miejskim i wiejskim. Odwrócona ostatnio tendencja wyludniania się obszarów wiejskich, wynikająca głównie z rosnącej oceny poziomu atrakcyjności tzw. zintegrowanych obszarów wiejskich, zmusza do zweryfikowania prognoz demograficznych dla tych obszarów, jak również przewartościowania w podejściu do oceny potencjalnych perspektyw ich rozwoju.

Celem pracy była analiza zmian w procesach demograficznych zachodzących na obszarach wiejskich w Polsce w kontekście oceny skali tego zjawiska jako determinanty możliwości osiągnięcia wzrostu gospodarczego na poziomie regionu.

Material i metodyka badań

Wśród badaczy nie ma zgodności co do charakteru oddziaływania zjawiska starzenia się społeczeństwa na poziom wzrostu gospodarczego. Na gruncie teorii ekonomii trwa polemika dotycząca wpływu kwestii ludnościowych na gospodarkę, a prezentowane w jej ramach poglądy zasadniczo podzielić można na pesymistyczne, optymistyczne oraz neutralne [Bloom i in. 2003, Prskawetz, Lindh 2007]. Zakładają one, że obserwowane współcześnie przeobrażenia demograficzne powinny być utożsamiane odpowiednio z:

- bardzo poważnym zagrożeniem, które nieuchronnie doprowadzi do regresu gospodarczego;
- procesem postępowym, który pozytywnie wpłynie na ogólny rozwój gospodarczy;
- procesem, który ma miejsce już od kilku dziesięcioleci i nie powodował do tej pory bardziej znaczących konsekwencji gospodarczych.

Podejmowane w tym zakresie próby rozstrzygnięć analitycznych sugerują, że trudno znaleźć jednoznaczne potwierdzenie któregokolwiek ze stanowisk, a ważniejszym kryterium w tym zakresie jest elastyczność gospodarki i jej otwarcie na nowe wyzwania niż samo ilościowe przeobrażenie struktury wiekowej populacji [Pool 2007, Bloom et al. 2011].

W celu oceny specyfiki procesów demograficznych zachodzących na obszarach wiejskich w Polsce badaniu poddano zmiany zachodzące zarówno w liczbie, jak i w strukturze społecznej zamieszkującej tam populacji. Analizy dokonano na podstawie danych GUS i prognozach prawdopodobnego rozkładu wiekowego populacji w 2035 roku. Ocena regionalnej specyfiki procesu przemian demograficznych na obszarach wiejskich oparto na badaniu relacji w analizowanych parametrach, wykorzystując miary statystyczne określające zakres zmienności badanych cech. Zgromadzony materiał empiryczny opisywał badane zjawisko na poziomie NUTS 2.

Wyniki badań

W celu dokonania opisu podstawowych charakterystyk procesu przemian demograficznych zachodzących na obszarach wiejskich w Polsce analizie poddano zmianę całkowitej liczby ludności zamieszkującej tereny wiejskie w latach 2003 i 2012 oraz, uwzględniając dane prognozowane przez GUS, w perspektywie roku 2035. Wielkości te przeanalizowano w ujęciu poszczególnych województw w odniesieniu do ogólnej tendencji zmiany liczby ludności na danym obszarze, jak również w całej Polsce. W tabeli 1 przedstawiono wyniki analizy zmian w strukturze ludności poszczególnych województw ze względu na udział mieszkańców wsi w liczbie ludności ogółem oraz dokonano oceny dynamiki zmian liczby ludności obszarów wiejskich w odniesieniu do zmian liczby ludności ogółem.

Jak wskazują dane przedstawione w tabeli 1, zmiana liczby ludności zarówno w ujęciu ludności ogółem, jak i w odniesieniu do terenów wiejskich jest procesem bardzo zróżnicowanym w skali poszczególnych województw ze względu na tempo i kierunek zmian. Rozkład obserwowanych wartości dla terenów wiejskich dla okresu 2003-2012 wynosi od -3,9% (woj. opolskie) do 12,3% (woj. pomorskie) liczby mieszkańców. W prognozowanym okresie 2012-2035 rozkład ten wyglądał następująco: wartość minimalna -15,1% (woj. podlaskie), wartość maksymalna 7,2% (woj. pomorskie).

W celu oceny zróżnicowania tendencji w zmianie liczby ludności obszarów wiejskich w stosunku do tendencji występujących na rynkach miejskich, porównywano odpowiednie charakterystyki zmiennych (rys. 1). Jak wynika z danych na rysunku 1, w przypadku większości województw obserwowana zmiana liczby ludności wsi miała charakter dodatni (jedynie w przypadku trzech województw zanotowano spadek). Średnia zmiana wyniosła 3,5% wzrostu, przy średniej liczonej dla ogółu populacji w Polsce 0,9% oraz liczonej dla obszarów miejskich -0,8%. Próba określenia zależności między zmianą liczby mieszkańców wsi i miasta mierzonej współczynnikiem korelacji Pearsona w grupie badanych województw dała wynik 0,23, co świadczy o braku istotnej zależności między tempem i kierunkiem zmian liczby mieszkańców obu obszarów, a w konsekwencji pokazuje, że zamiany demograficzne na poziomie poszczególnych województw w większym stopniu podyktowane były specyficznymi cechami miejsca niż ogólnymi tendencjami spadku wielkości populacji.

Tabela 1. Udział ludności obszarów wiejskich w ogólnej liczbie ludności oraz zmiana liczby ludności w okresie 2003-2012 oraz 2012-2035 (prognoza)

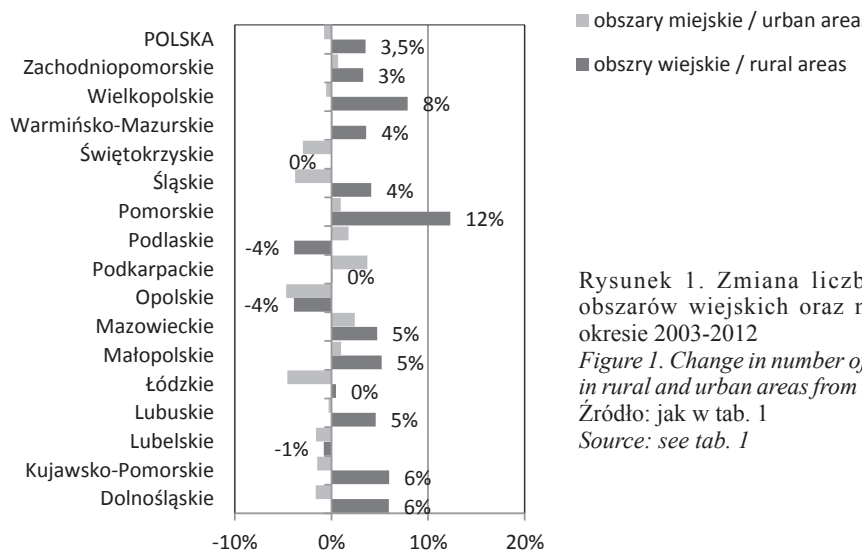
Table 1. Share of rural areas population in the total population and population change from 2003 to 2012 and 2012-2035 (forecast)

Województwo/ Province	Udział ludności obszarów wiejskich w ludności ogółem/Share of rural areas population in the total population [%]			Dynamika zmian liczby/ Dynamics of the number [%]			
				ludności ogółem/total population		na obszarach wiejskich/ in rural areas	
	2003	2012	2035*	2012/2003	2035/2013	2012/2003	2035/2013*
Dolnośląskie	29	30	33	0,6	-10,3	5,9	-3,6
Kujawsko-pomorskie	38	40	44	1,4	-8,4	6,0	1,4
Lubelskie	53	54	55	-1,2	-13,6	-0,8	-11,1
Lubuskie	36	37	38	1,4	-5,8	4,6	-1,4
Łódzkie	35	36	39	-2,8	-13,3	0,5	-7,2
Małopolskie	50	51	54	3,1	-0,8	5,2	4,3
Mazowieckie	35	36	34	3,2	3,2	4,7	-3,3
Opolskie	48	48	49	-4,3	-11,2	-3,9	-8,3
Podkarpackie	60	59	62	1,6	-6,4	0,1	-0,9
Podlaskie	41	40	38	-0,5	-10,5	-3,8	-15,1
Pomorskie	32	35	38	4,6	-1,2	12,3	7,2
Śląskie	21	22	24	-2,1	-12,2	4,1	-7,1
Świętokrzyskie	54	55	59	-1,4	-15,5	0,0	-9,4
Warmińsko-mazurskie	40	41	40	1,5	-9,7	3,6	-11,3
Wielkopolskie	43	45	48	3,0	-2,0	7,9	5,3
Zachodniopomorskie	31	31	33	1,5	-8,2	3,3	-3,4
Polska/Poland	38	39	41	0,9	-6,6	3,5	-2,8

* na podstawie wartości prognozowanych/on the basis of the forecast

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS za lata 2003-2012

Source: own study based on the CSO data (2003-2012)

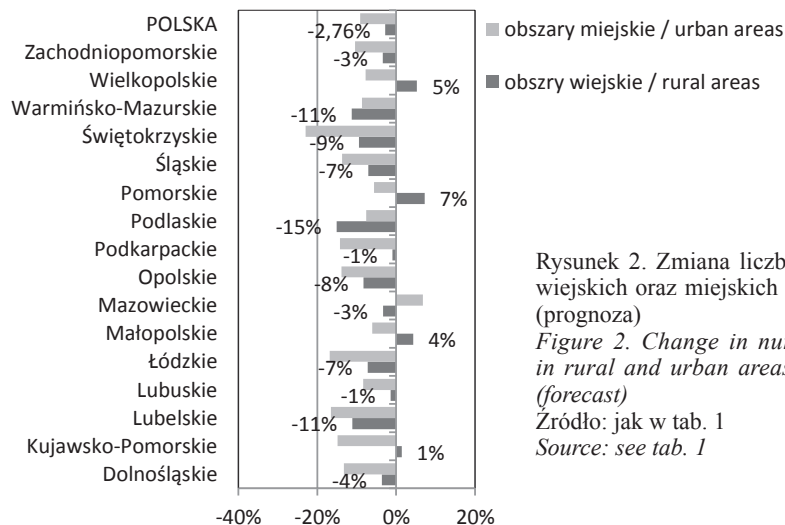

Rysunek 1. Zmiana liczby ludności obszarów wiejskich oraz miejskich w okresie 2003-2012

Figure 1. Change in number of populations in rural and urban areas from 2003 to 2012

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

Rysunek 2. Zmiana liczby ludności obszarów wiejskich oraz miejskich w okresie 2012-2035 (prognoza)

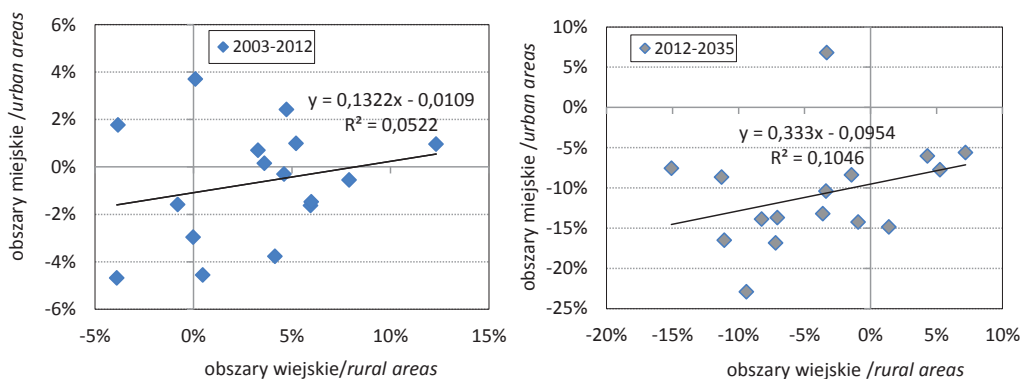
Figure 2. Change in number of populations in rural and urban areas from 2012 to 2035 (forecast)

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

Analogiczną analizę zmian w rozmiarze populacji zamieszkującej tereny wiejskie w relacji do zmian zachodzących na terenach miejskich przeprowadzono na podstawie opracowanej przez GUS prognozy liczby ludności na lata 2012-2035 (rys. 2). W tym wypadku w większości województw obserwowana zmiana miała charakter ujemny – jedynie w przypadku czterech województw zanotowano wzrost liczby mieszkańców wsi. Średnia zmiana liczby mieszkańców wsi wyniosła -2,8%, przy średniej zmianie liczonej dla ogółu populacji w Polsce -6,6% oraz liczonej dla obszarów miejskich -9,1%. Współczynnik korelacji Pearsona między zmianą liczby mieszkańców wsi i miasta w prognozowanym okresie 2012-2035 w grupie badanych województw wyniósł 0,32, co świadczy o wzroście stopnia powiązania tempa zmiany liczby ludności wsi i miast.

W celu oceny oddziaływania procesów demograficznych zachodzących na obszarach wiejskich na potencjał ludzki dokonano analizy skali prognozowanych zmian w możliwościach produkcyjnych badanych obszarów mierzonych zmianą rozmiarów populacji w wieku produkcyjnym. Wyniki oceny oddziaływania procesów depopulacyjnych na zasób osób w wieku produkcyjnym obszarów wiejskich w prognozowanym 2012-2035 przedstawiono na rysunku 4.

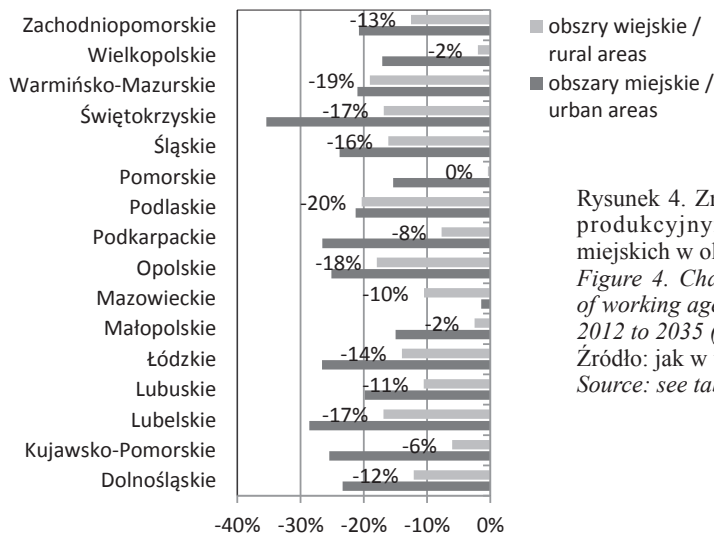

Rysunek 3. Zależność między zmianą liczby ludności obszarów wiejskich oraz miejskich w okresie 2003-2012 i 2012-2035 (dla województw)

Figure 3. The relationships between the change in number of populations in rural and urban areas from 2003 to 2012 and 2012-2035 (in provinces)

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Rysunek 4. Zmiana liczby ludności w wieku produkcyjnym obszarów wiejskich oraz miejskich w okresie 2012-2035 (prognoza)

Figure 4. Change in number of populations of working age in rural and urban areas from 2012 to 2035 (forecast)

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

Prowadzone prognozy na 2035 rok wskazują, że w przypadku wszystkich województw przewidywany jest spadek liczby osób w wieku produkcyjnym, jednak tempo procesów depopulacyjnych w tej grupie ludności na terenach wiejskich jest znacząco niższe niż zmiany przewidywane na terenach miejskich. Zmiana średniej liczby mieszkańców wsi na poziomie poszczególnych województw wyniosła -11,6%, przy średniej liczonej dla obszarów miejskich -21,7%. Współczynnik korelacji Pearsona między tempem zmiany liczby mieszkańców wsi i miast w wieku produkcyjnym w prognozowanym okresie 2012-2035 w grupie badanych województw w wyniósł 0,43.

Podsumowanie i wnioski

Analiza procesów demograficznych zachodzących na obszarach wiejskich wykazała, że tereny te są mniej wrażliwe na negatywne zmiany depopulacyjne zachodzące zarówno na poziomie całego kraju, jak i pojedynczych województw. Obserwowane przestrzenne zróżnicowanie tempa i kierunków zmian zarówno w ogólnej liczbie ludności zamieszkującej tereny wiejskie, jak i w grupie osób w wieku produkcyjnym, potwierdziły, że kluczowe znaczenie mają specyficzne cechy miejsca, a nie tendencje ogólne. Wyniki analiz na poziomie województw wskazały brak istotnej zależności między zmianą liczby ludności zamieszkującej obszary wiejskie oraz miejskie. Wolniejsze tempo regresu demograficznego terenów wiejskich nie pozwala jednakże sformułować optymistycznej tezy, że obszary te są wolne od negatywnych trendów charakterystycznych dla rozwiniętych gospodarek europejskich. Silniejszą korelację tendencji demograficznych zachodzących na obszarach wiejskich oraz miejskich (reprezentujących wysoką podatność na procesy regresu demograficznego) zaobserwować już można w parametrach określających zmianę liczby ludności w wieku produkcyjnym oraz przedprodukcyjnym. Zmiany te w sposób kluczowy determinują spadek potencjału rozwojowego danego miejsca, określając zasoby siły roboczej i potencjalną wielkość popytu wewnętrznego. Mimo że w literaturze przedmiotu coraz częściej znaleźć można odniesienie do kwestii tzw. dywidendy demograficznej, jednak pozytywne gospodarczo efekty, które w założeniu mają się wówczas ujawnić uwarunkowane są czynnikami behawioralnymi społeczeństwa i stanowią jedynie możliwość osiągnięcia potencjalnego wzrostu.

Literatura

- Bank Danych Lokalnych, GUS, www.stat.gov/bdl, dostęp: 2014.
- Bloom D.E., Canning D., Fink G. 2011: *Implications of Population Aging for Economic Growth*, NBER Working Papers 16705, National Bureau of Economic Research, Inc.
- Bloom D.E., Canning D., Sevilla J. 2003: *The Demographic Dividend. A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change*, A RAHD Program of Policy-Relevant Research Communication.
- Dragan A. 2011: *Starzenie się społeczeństwa i jego skutki*, Kancelaria Senatu. Biuro Analiz i Dokumentacji. Opracowania tematyczne OT-601, Warszawa.
- Golinowska S. 2012: *Srebrna gospodarka – ekonomiczny wymiar procesu starzenia się populacji*, [w:] *Strategie Działania w starzejącym się społeczeństwie. Tezy i rekomendacje*, Rzecznik Praw Obywatelskich, Warszawa.
- Mączyńska E. 2010: *Przełom cywilizacyjny a wzrost gospodarczy. Niedoceniane aspekty demograficzne*, Rządowa Rada Ludnościowa, Biuletyn nr 55, Warszawa.
- Pool I. 2007: *Demographic Dividends: Determinants of Development or Merely Windows of Opportunity?* Ageing Horizons, iss. 7.
- Prskawetz A., Lindh T. 2007: *The Relationship Between Demographic Change and Economic Growth in the EU*, Research Report no. 32, Vienna Institute of Demography, Austrian Academy of Sciences.
- Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2010-2011*. 2011: Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa.

Summary

The aim of this study is to investigate the demographic processes as a determinant of economic activity of rural areas. Study involved the changes in the social structure of rural areas in the years 2003 and 2012, and forecasts the probable shape in 2035. The analysis focuses on population projections at regional level, providing information on the likely future size and structure of the population of rural areas in Poland. Statistical indices, which determine the level of disparities on the areas under research, were used in this analysis. The empirical data refers to NUTS 2.

Adres do korespondencji
dr Agnieszka Jakubowska
Politechnika Koszalińska
Wydział Nauk Ekonomicznych
ul. Kwiatkowskiego 6e, 75-343 Koszalin
tel. (94) 343 91 23
e-mail: agnieszka.jakubowska@tu.koszalin.pl